

Развој језика наше савремене војне науке

Божидар Јововић

Свака наука, изграђујући себе, изграђује и усавршава свој језик. У чланку је дат преглед настанка и развоја језика наше војне науке и чиниоци који су утицали на његово формирање. Посебно је указано на утицај војне периодике и војне стручне литературе у другој половини 19. века. Особито су истакнути српски војни теоретичари који су, пишући своја дјела, зналачким приступом језичкој проблематици знатно допринијели развоју и обогаћивању језика. Стога се документовано може потврдити да су српски војни писци значајно обогатили лексикон теорије ратне вјештине. Њихова рјешења у преузимању страних ријечи и израза и сада могу послужити као примјер.

На основу њиховог односа према језику, створени су наши садашњи основи војне стручне терминологије. На жалост, савремени ствараоци су напустили ту традицију, па је савремена терминологија несистематизована и неизграђена, што потврђују бројни примјери из литературе.

Увод

Један од основних чинилаца и потреба сваке науке јесте усклађивање језика с облашћу или предметом којим се она бави. То међусобно срастање језика и појмова у некој науци, које ствара особит научни језик, назива се научном терминологијом. Извор свих научних терминологија, по правилу, заснива се на матичном, а неријетко и на страним језицима. У сваком случају, језик науке происходи из језика на којем се пише и подвргава се његовим законима. Ријетке су науке чија је терминологија заснована изван књижевног језика, на основу некадашњих, изумрлих језика. Таква терминологија налази се у медицини и биологији, а резултат је ранијих научних систематизација, када је латински језик био израз учене Европе.

Иако се војна наука на српском језику развија дуже од стотину и деведесет¹ година, она не само да није изградила ваљану научну и стручну терминологију већ је и онеспособила за употребу. За то постоје многи разлози. Током 19. вијека српска војска је настојала, на основу

¹ Прво српско стројно правило приписује се Карађорђу или неком од његових фрајкора. То је тзв. Зекцир цедуља, наводно из 1808. године. Први пут је објављена у „Седмици“, бр. 8, 1852. године.

европских војних теорија, да изгради своју војну мисао. На тај начин је била више окренута ка напорима да се ријеше неки лексички проблеми, него што је могла да приступи систематизацији терминологије, која још није ни постојала. У почетку стварања српске државе и војске није могло ни бити ријечи о некој изворној српској војној терминологији. Она је чинила сиромашни лексички скуп који се односио, углавном, на српску средњовјековну традицију или остатке словенског ратничког називља. Уз то, преузет је и дио турских ријечи, прихваћених током дугог времена робовања под Отоманском империјом. Све остало је настајало заслугом српских официра током 19. вијека, захваљујући њиховом родољубљу и епском надахнућу и одређењу.

Периодизација развоја српске војне терминологије

Језик наше савремене војне науке прошао је неколико периода, у којима је формирана његова научна и стручна терминологија. Та временска раздобља одликују се националним узлетом, али и страним утицајем, зависно од тога колико је наша државна политика била окренута страним утицајима и културама. У теорији ратне вјештине те међе су веома уочљиве, не само у организацији војске већ и у језику исказивања војне мисли.²

Први период обухвата вријеме Првог српског устанка. У њему је уочљив утицај аустријске војне организације, нарочито на западу, према аустријској граници. Његови носиоци били су фрајкорци – српски учесници у аустријским ратовима. Они су примењивали у војсци аустријски начин војног вјежбања и уносили њемачке ријечи у командовање и организацију устаничке војске. То се види у *Мемоарима* проте Матеје Ненадовића³ и причању устаничких војвода Петра Јокића и Антонија Протића.⁴ На истоку се, због додира устаника с Русима, осјећа снажан руски утицај, који никада неће престати у језику наше војне мисли. Под руским окриљем настала су и прва савремена правила за обучавање војске.⁵

Други период почиње Другим српским устанком и могао би се ограничити отварањем прве редовне војне школе у Срба – Артиљеријске школе – 1850. године. То је вријеме у којем се осјећа снажан аутократски режим кнеза Милоша и његови покушаји да створи сопствену стајаћу војску. Мада се и у том периоду осјећа присуство аустријске војне организације, превладава руски уплив. Први су оспособљени српски официри дошли непосредно из руске војске, гдје их је кнез Милош послао на учење. Они су преносили не само руски начин војничке обуке већ и руску војну терминологију.

Трећи период обухвата организовано школовање српских официра у националној школи, појава првих српских војних часописа („Војин“ и

² Драга Вуксановић–Анић, *Стварање модерне српске војске*, СКЗ, Београд, 1993, и Живота Ђорђевић, *Српска народна војска*, студија о уређењу народне војске Србије 1861–1864, Београд, 1984.

³ Прота Матеја Ненадовић, *Мемоари*, Просвета, Београд, 1947.

⁴ *Споменик САН*, XIX, 1892, и *Споменик СКА*, LXXIV, 1933.

⁵ „Војноисторијски гласник“, бр. 5/1953, стр. 111 и 112.

„Ратник“) и почетак самосталног научног приступа српској војној мисли. Њени први тумачи су Јован Драгашевић, Сава Грујић, Димитрије Ђурић, Петар Пешић, Станојло Стокић, Јован Анђелковић и други. Тај период карактерише снажни национални осјећај и напори да се изгради сопствена војна терминологија. На жалост, тај напор нису подржали језикословци својим стручним знањем, те је тај замах остао недовршен. Непажња лингвистичке науке према језику војне мисли оставила је трајну посљедицу на развој и систематизацију српске војне терминологије. Тај период је трајао све до стварања Краљевине СХС, односно Југославије.

Период Краљевине Југославије карактеришу напори да се формира и систематизује војна терминологија, полазећи појединачно од видова. Прво се приступило изради морнаричке терминологије,⁶ а затим и копнене војске.⁷ У Краљевској ратној морнарици то је рађено с више организације и смисла за научни приступ грађи, док је у копненој војсци било препуштено иницијативи појединаца. Али, ни у то вријеме није се водило рачуна о значају научне терминологије, те је она примјењивана хаотично, према појединачним схватањима и вредновањима.

Период социјалистичке Југославије одликује снажан утицај совјетске идеологије на друштвени склоп, а нарочито на војску. Југословенски официри су се школовали у Совјетском Савезу и прихватили совјетску војну терминологију, па чак и оне облике који су већ формиран у нашем језику. У морнарицу је уведен облик *траљшчик*, поред нашега *миноловац*, а у ваздухопловству се још користи термин *пара* умјесто већ постојећег нашег облика *пар*. У то вријеме устаљена је и несувисла синтагма „оружана борба“,⁸ што показује наше одсуство слуха за језик и његове законе. У том периоду језик војне литературе био је потпуно подложен политичком језику, па је његов развој занемарен. Прекинут је замах који је постигнут почетком 20. вијека, а осјећај за вриједност језика као књижевног израза сасвим је непознат. Утицај руске војне литературе био је толико јак да су прихватани многи руски називи иако су већ постојали у нашем језику. На тај начин створено је мноштво термилолошких паралела и тиме је још више усложен национални систем научне терминологије.

Значајни чиниоци у развоју наше војне терминологије

Почетак стварања српске државе и њене војске подудара се с великом језичком реформом коју је започео Вук Караџић. Та два значајна покрета израстају из истих коријена и крећу се упоредо. Основа

⁶ Рудолф Црнић: *Поморски рјечник*, Загреб, 1992. *Привремена званична терминологија минерског и торпедног оруђа и материјала*, Земун, 1927, *Привремена званична терминологија подморничког оруђа и материјала*, Земун, 1927, *Привремена званична терминологија из електротехнике*, Земун, 1928, *Поморска терминологија I и II део*, Земун, 1931.

⁷ Обрад Обрадовић, *Француско-српски војни речник*, Београд, 1938.

⁸ Употреби таквих израза био је склон и војвода Мишић.

нове српске државе заснива се на српском националном бићу и његовом уједињењу у јединствену друштвену заједницу. И Вук је своју реформу језика засновао на изворној творевини националног духа. И у једном и у другом покрету осјећа се било националне свијести у непрекидном трајању од средњовјековних творевина српске државности. Организација српске устаничке војске подсећа на средњовјековну српску, а Вуков језик извире из народног стваралаштва, којем је српска средњовјековна култура велико надахнуће. И један и други покрет имали су тачно и јасно одређени циљ. Захваљујући управо богатству свога језика, српски војни теоретичари могли су без велике муке да разумију и примјењују достигнућа тадашње европске војне литературе, коју су стварале највеће војсковође тога доба.

Управо у времену када у Србији није постојала никаква војна школа, нити било каква литература из области теорије ратне вјештине, када су у земљи настала велика политичка превирања и страначке борбе око власти и династија, појавио се Матија Бан са својим списима *Наук ратни* и *Правила о четничкој војни* 1848. године, а затим, опет, проширено издање *Наука ратног* 1861. године. Тим компилацијама из тадашње европске војне литературе Матија Бан је поставио темеље српске војне мисли и указао на велику важност војног школства и „војне књижевности“. Занимљиво је да га каснији српски војни теоретичари уопште нијесу спомињали, мада је и њихов рад дуго био само компилација и превођење европских војних писаца. Чак ће и тематски дуго остати на ономе што је започео Матија Бан, а на основу тога настаће и изворна дјела (о четничком ратовању писали су касније Јован Драгашевић, по налогу војног министарства, и Љубомир Јовановић). Поред свега тога, Матија Бан се може сматрати оснивачем теорије ратне вјештине у Срба и зачетником српске војне терминологије. Веома широко образован, док је живио у Цариграду, похађао је предавања из војних наука. Као књижевник и познавалац језика настојао је да српску војну терминологију утемељи на Вуковом идиому. Веома се трудио да све стране термине преведе на изворни српски језик, па се служио и лексиком јуначке народне пјесме: приметити бој, разредити војску, изгубити цвијет своје војске, завргнути битку... Банова лексика коришћена је дуго у написима српских војних писаца.

Један од оснивача војне науке у Срба, можда духом најузвишенији и најобразованији, био је *Јован Драгашевић*, почасни ђенерал, који се потписивао: „официр и професор“. Први је издавач војног часописа на Балкану, писац и преводилац бројних радова из теорије ратне вјештине, аутор познате и признате војне студије о *Балканском трополу*, пропагатор српске националне и војне историје, путописац и књижевник. Његове драме с историјском тематиком биле су омиљене у народу, а цијенио га је и Јован Скерлић. Као припадник напредне српске омладине био је противник конзервативног Матије Бана, али је прихва-

тио многе његове мисли. Нарочито се с њим слагао у погледу потребе образовања српских официра, о чему је писао у првом броју свог часописа „Војин“. И он је, као Бан, био поборник изградње војне терминологије на српском језику,⁹ избјегавао је, на све могуће начине, стране ријечи. Знајући образовање и културу тадашњих српских официра, залагао се за једноставно и јасно писање. Само онима који могу да схвате језичко стање тога времена у Србији јасно је колико је труда и довитљивости требало да би се нашле српске ријечи за техничке појмове и научна достигнућа. У „Војину“ се парни бродови називају паропловима, једрењаци – јадарским лађама, метални бродови – гвоздењацима; литографије се називају каменорезним сликама, а дијелови топа *направак*, *заглавак* и *зачепак*. Према неким калковима види се да су изведени на француском предлошку: изрази *гвоздени пут* (жељезница, према фр. *chemin de fer*), *исподморски брод* подморница, фр. (*bateau soumarin*), *оружно тело* (фр. *corps d'arme*). У „Војину“, на самом почетку његова излагања, сусреће се ријеч *стражар*, мада су је касније српски војни теоретичари готово увијек замјењивали њемачким обликом *шилбок* (њем. *Schildwache*). Како је Драгашевић био издавач, рецензент и коректор „Војина“, сав допринос тога часописа српској војној мисли може се приписати његову издавачу. Колико је напора било потребно да се неки војнички термин пренесе у српски језик види се на примјеру назива *четовање* или *четничка војна*, који потиче од шпанског облика *guerrilla* – дословно: мали рат, деминутивни облик од *guerra* – рат. У „Војину“ се тај појам назива и *малим ратом*, али је превладао српски народни и традиционални облик *четовање*. У тим почецима стварања националне војне теорије, њени ствараоци су се трудили да је искажу својим језиком. Зато се често налазе српски облици за поједине термине, а у заградама изворне: „видећемо да се у њој оба начина борења нападање (офанзива) и брањење (дефанзива) сасвим одвојено и за себе појављују.“¹⁰ Садашњи назив *собни старјешина* у Драгашевића је много једноставнији, а види се, према објашњењу, да га је он створио: „*собник* (десетник или прост, који у једној соби наређује)“.¹¹ Назив *бојно поље*, који је, у ствари, калк према фр. *champ de bataille*, Драгашевић је најчешће називао *разбојиштем*, према народној традицији. Тако чини и Његош у Горском вијенцу: „Чево равно, гнијездо јуначко/ и крваво људско разбојиште.“ Тај „народни официр“ (заговарао је предност народне војске у односу на редовну) употребљавао је у тумачењу војне науке оне називе који су били ближи српском простом војнику, као што је то, давно прије њега, чинио Суворов. Писао је *думенција* (кормилар) и *дебана* (војницима ближи облик него савремени муниција). Умјесто дугих и заморних објашњења, употребљавао је једноставну и живописну народну фразеологију: „и од ње, док си лупио

⁹ „Оснивач је учене војене терминологије“, пише му у листи из 1878. године.

¹⁰ „Војин“, 1864, стр. 131.

¹¹ Исто, додатак, стр. 25.

длан о длан, учини дармар“.¹² Он је и стваралац нових облика, и то успјешан: „није памет изгубио, нити повео за извансебним капетаном...“¹³ Команданта често назива народним именом поглавица: „Ти, који хоћеш да будеш поглавица и вођ“.¹⁴ Његова реченица је некада чисто епска експресија: „Од сто рана мртав паде на бојишту.“¹⁵ У објашњењу да војник на маршу не смије да галами и ствара буку, обраћа се обичним ријечима: „онда се не сме ни *цакати* ни пушити“.¹⁶

У то доба *чета* још није означавала појам који ми сада познајемо, већ је имала традиционално, „епско“ значење: „група бораца“. Зато су Драгашевић и остали сарадници „Војина“, кад она има садашње значење, наводили у заградама стране називе, познате српском војнику још из Првог устанка – рота (руски) и ку(о)мпанија, према њемачком. Да *чета* тада још није означавала одређену формацијску јединицу види се из реченице: „Да узмемо да једна *чета* од 600 људи (један батаљун)...“¹⁷ Драгашевић је први користио облик *пешадија* умјесто устаљеног русизма – пехота. Занимљиво је да се те двије ријечи налазе у истој реченици: „него би је могла бацити на нашу *пехоту*, па би начинила *неред* и штетила *ватру* наше *пешадије*.“¹⁸ Касније, као и прије тога, употребљавао је само облик *пехота*, али су други аутори почели све чешће да користе облик *пешадије*.

Ратник – нови искорак у изградњи језика војне литературе

Драгашевићев „Војин“ је излазио шеснаест година, од 1864. до 1870. године. За оно вријеме и за оне услове – то је био прави подвиг. Његов издавач често је био и његов сарадник. Аутори чланака у „Војину“ значајно су обогатили не само српску војну терминологију већ и сам српски језик. Многе ријечи које се налазе у текстовима „Војина“ нису записане у Вуковом *Рјечнику*. Аутори су, према свом образовању, употребљавали и називе који су им били најближи. Неријетко су они били страни – њемачки и руски. Али, током даљег излагања часописа, све се више водило рачуна о језику и терминологији, који су постепено уздигнути изнад „народских“ назива, уз прихватање устаљених европеизама.

Девет година послје „гашења“ „Војина“, 1879. године, почиње живот један нови, савременији војни часопис – „Ратник“. Он је излазио све до почетка Другог свјетског рата, а има изванредне заслуге за развој теорије ратне вјештине у Срба и српске војне мисли уопште. Његов оснивач и уредник био је такође један способан и широко образован војник – Јован Мишковић, будући војни министар, ђенерал, академик

¹² Исто, стр. 106.

¹³ Исто, стр. 87. Ту ријеч Вук није записао у *Рјечнику* из 1852.

¹⁴ Исто, стр. 128.

¹⁵ Исто, стр. 76. Такве реченице је често употребљавао Ж. Мишић.

¹⁶ Исто, стр. 130.

¹⁷ Исто, додатак, стр. 14.

¹⁸ Исто, стр. 40.

и предсједник САН-у (1900–1904). У „Ратнику“ су сарађивали и објављивали своје прве теоријске радове сви будући српски војни теоретичари. Одгојени у духу патриотизма, са добрим војничким образовањем, стеченим у земљи и у страним високим војним школама, неки сарадници „Ратника“ су се узнијели у сам врх европске војне мисли, што су и доказали у каснијим ратовима.

Ослањајући се на страну литературу, углавном француску и њемачку, а тек нешто касније и на руску, сарадници „Ратника“ су неуморно и вјешто слагали грађу за будућу српску војну терминологију. Већ у самом почетку су видљиви напори да се објасне многе стране ријечи, али и да се напаша да „европско“ значење. Отуда се налазе различита објашњења: хилзе (чаура), пличина (лагуна), епизода (уметак), момен-тални (тренутни), претпоставка (хипотеза), патрола (извидница), поло-жај (позиција), одељење (деташман), слава (реноме), реквизиција (саби-рање рана), предводница (авангарда), бивак (под ведрим небом логор), терен (земљиште), генералисим (главнокомандујући), бојна завртка (капсла), форштекер (клин сигурности), циндер (упаљач)... Још у то пријеме, када је и сам српски језик био у повоју, настали су многи синонимни облици, који су и сада велика сметња у научној систематиза-цији наше војне терминологије. Поред домаћег назива метак, веома често се напоредо користи и турски облик куршум.¹⁹ Касније су се тим називима придружили: фишек, зрно, хитац, тане и, савремени – пројек-тил. Већ тада се код неких аутора нису разликовали облици *пуцати* и *гађати*, док њихова употреба код других аутора уноси забуну: „ред и поредак при *пуцању* и *гађању* у нишан“.²⁰ Касније се ти облици налазе и у правилима: „Х део. Пуцање. (1. Извод из прописа за извршење *пуцања*, 2. Теорија *гађања*, 3. Практично *гађање*...)“²¹ У то вријеме назив *метак* чест је у његовом изворном значењу: „оно што се баца“, па отуда исказ: „Потребни су за рушење много већи падни и распрска-јући *метци бомба*“.²²

У „Ратнику“ су се, путем преводилачког рада, сучељавали утицаји европских култура и језика. Војни термини су се појављивали зависно од преводиоачеве оријентације и познавања језика. Већ тада мијешају називе *армија* и *војска*: „И тако ће руска *војска* једина бити међу *армијама* европских држава.“²³ У то вријеме ријеч брод – лађа још се ријетко употребљавао, али је редовна употреба у значењу *газа*. Страни изрази су се бојажљиво преносили и преводили: *главна тачка напада* (*l'objectif principal de l'attaque*), *главни циљ* (*l'objectif principal*), *путни паровоз* (*Strassenlokomotive*), *прокоп* (*tunnel*). У то вријеме већ су научно објашњаване разлике у терминима из области тактике. Та су објашњења, ради бољег доказивања, поткрепљивана страним ријечима,

¹⁹ Тур. курсун – олово. Мотивацијом и преношењем значења настао је нов термин „пушчано зрно“.

²⁰ „Ратник“, 1879, стр. 574.

²¹ Исто, стр. 594.

²² Исто, стр. 811.

²³ Исто, 2/1879, стр. 142.

већ устаљеним у европској војној литератури: „Са стручне стране гледишта није се ни могла постављати разлика између боја (*Schlagen*) и борбе (*Kampfen*) све донде докле се је група борила – супрот гушању неуређених чета...“²⁴

Да су наши савремени војни термини резултат напора и језичког умијећа наших старих теоретичара види се по многим изворним или преводилачким радовима у „Ратнику“: „Врло добро је рекао генерал Левал, да постоји војна наука (*science militaire*) а да нема војне вештине (*art militaire*)...“²⁵ Тај часопис је, из броја у број, захваљујући својим вриједним и ученим сарадницима, уграђивао термин по термин у нашу савремену војну науку. Зато је одушевљени Јован Драгашевић, на једној прослави у Војној академији, с поносом нагласио: „... данас књижевност војна броји већ дела по свим структурама својима, и српски војник има довољно научних услова, да се изобрази и усаврши у својој властитој земљи... А повремени листови, најпре Војин, – први на нашем полуострву оваке врсте, – а за тим Ратник неуморно и непрекидно попраћа све оно, што се на пољу војних наука у свету покаже...“²⁶

Српски војни теоретичари – ствараоци језичке и термилошке културе

Нашим старим теоретичарима ратне вјештине није било нимало лако да мноштво страних појмова пренесу у свој језик. И тада и касније су врсни стручњаци гријешили у одређивању правог назива неког појма у српском језику. Сада чудно звуче називи Димитрија Ђурића, али треба знати да се у то доба дотад о њима тек слушало: – „почешће измишљати подводне лађе мониторе, и паклене машине торпед...“²⁷ Један његов коментар толико се разликује од савременог мишљења да га не би било вриједно помињати, али управо у другом дијелу он говори о мукотрпном пробијању војне мисли према простору који се зове научно стваралаштво: „Сва знања, што год их има, деле се на двоје: једна спадају у науку, а друга спадају у вештине... Вештина је дакле много тежа од науке. Она није за све. Она је за многе савршена тајна. Ово бива за то, што наука само нам открива и упознава нас с оним, што је природа створила, а вештина хоће, да она сама ствара онако, како је у природи. Стварање пак, ми знамо, да припада природи а не људима.

„И војна струка наша, војевање, не само не спада у науку него је она најтежа вештина, од свију каквих год има...“²⁸ Сада бесмислено звучи Ђурићева реченица: „Како се и за што родови војске деле на видове?“²⁹ У то вријеме појава митраљеа изазвала је право чуђење. Није се знало у коју врсту оружја спада, нити како, у ствари, треба ту „справу“ назвати. Одмах су је сврстали у артиљерију: „У новије време

²⁴ Исто, стр. 862 и 863.

²⁵ Исто, стр. 997.

²⁶ „Ратник“, 4/1880, стр. 1073.

²⁷ „Отаџбина“, 1875, стр. 258.

²⁸ Исто, стр. 261, 262.

²⁹ Исто, стр. 624.

Французи су завели још један нови вид пољске артиљерије. То су митраљези или картечна артиљерија. Овде су топови тако устројени, да бацају не велика но мала, пешадијска зрна... Ово су дакле пре артиљеријске пушке но топови. Један овакав картечник може да замени скоро читаву получету.³⁰ О топовима каже: „... па или су обични велики топови што бацају право, или су авани што бацају кумбаре или бомбе под великим луцима.“³¹ Иако је појам „чета“ у нашем језику одређиван значењем „бројчано неодређена група људи“, Јован Мишко-вић му је дао термилошко значење: „О чети. Чета (је) тактичка јединица. Њена јачина (је) 150–300 људи. Чета се дели на 4 вода...“³²

О раду српских војних теоретичара на стварању националне терминологије говори један осврт на књигу Димитрија Ђурића *Основна тактика*. Тамо се каже да је аутор „проучио дотичне књиге готово свију велесила и, уколико је могуће преиначио и удесио њихова правила према особеностима народне српске војске“.³³ Под тим „удешавањем“ треба схватити и сва неминовна језичка прилагођавања. У даљој расправи о Ђурићевој књизи критичар се уплео у расправу о избору термина, што доказује непрекидно бдјење наших војних зналаца над језиком. И, мада су понекад лишене сваке лингвистичке основе, те расправе су израз непрестано живе свијести и одговорности за изградњу српске војне терминологије. „Реч пуковар за руско полковник није сретно изабрана. *Вар* је наречица за вароши и градове и значи санскритским кореном: утврђено место или бранилиште. Ако је пуковнија тактичко тело, онда је правилније *пуковнар*, јер је санскритски корен *нар* – човек н. пр. млинар, станар. У чешком језику беднар и т.д.“³⁴

Међу официре који су били ствараоци и градитељи српског језика и војне терминологије треба уврстити и Јована Анђелковића, који је покушао да многе стране ријечи пренесе у нашу војну науку, дајући им одговарајућу домаћу лексичку вриједност. У својим *Појмовима из ратоводства* показао је многе примјере како се страним ријечима и изразима може наћи домаћа замјена. Отуда су у тој књизи честа објашњења: ратоводство (стратегија), нравствени (морални), положај (тј. позитиван), одречан (негативан), основак (елеменат), удешавање (комбинација), опредељење (дефиниција), углед (модел), новачење (регрутовање), посадно место (гарнизон), пољски (оперативни), топовање (канонада), надирање (инвазија), лице (фронт), упад (инвазија), заповедништво (командовање).³⁵ Јован Анђелковић је први у српској војној литератури употребио синтагму *оружана борба*: „Двобој се може замишљати од простог боја до узвишеније борбе оружане.“³⁶

У Станојла Стокића налазимо прву употребу француске ријечи десант у облику *descant*, али не у њеном садашњем термилошком

³⁰ Исто, стр. 629.

³¹ Исто, стр. 630.

³² Исто, стр. 481.

³³ „Отаџбина“, 1880, књ. IV, стр. 629.

³⁴ Исто, стр. 631.

³⁵ Јован Анђелковић, *Појмови из ратоводства*, Београд 1876.

³⁶ Исто, стр. 4, биљешка.

значењу: радња искрцавања или јединица која изводи ту радњу, већ у означавању склоништа, заклона, гдје се подразумејева и основни мотив француске ријечи: *la descente* – силазак, силажење. Стокић апелативу *разбојиште* даје терминолошки смисао: „То је простор између почетних борних поредака обеју страна.“³⁷ Мада се трудио да слиједи напоре својих старијих претходника у примјени националних термина, прихватао је и стране изразе, али и старе облике: шилбок умј. стражар, аван умј. хаубица, али и теснаци умј. фр. дефилеји (*défilé*).

Петар Пешић је међу првима употребио савремени облик борбен умј. борни, али не искључиво, већ у синтагми *борбени рад*. И он је, као и сви наши теоретичари тога времена, употребљавао стране називе за врсте утврђења: форови и ноајои (фр. *fort, pouau*). Митраљезе је називао машинама („Тако се из једне овакве машине која има 10 цеви...“), али и оруђем (нарочито удешена оруђа). Слабо старинско ватрено оружје називао је *малометно*, што је облик изведен с осјећајем за језик и његову морфологију, с обзиром на то да постоји *далекометно*. Прихватао је тековине претходних стваралаца у језику војне теорије, али је употребљавао и већ познате европеизме (циндер, перкусија): „дејствовати ударним циндером с перкусијом“. Његов теоријски рад је у складу с оним што је и другима препоручивао: „Старешине треба нарочито да се вежбају и обучавају у томе да увек њихова објашњења и цела предавања буду проста и да су исказана народним језиком без икаквог фразирања, јер их ипак војник не може ни схватити ни разумети.“³⁸

Српска војна теорија је достигла врхунац у радовима војводе Живојина Мишића, не само због научне мисаоности већ и због језика. То је и крајњи дomet развоја српске војне терминологије. Ријечи које он употребљава ничу из најдубљих народних скровишта нашега језика. Његов синоним *постојанство–упорство* риједак је у нашој литератури и језику, као и *усталаштво* (енергија). Мишићева реченица је понекад више лирска него војничка конструкција: „да се војска у офанзивним дејствима губи као снег у пролеће“, ³⁹ „главни командант мора да осећа тугу своје војске“. ⁴⁰ Али, понекад је он епски приповједач: „Кад се тако ђенијални војсковођа могао да превари у рачуну за своје припреме, ја шта је онда остало за друге обичне смртне људе и војсковође обичне памети и обичне способности?!“⁴¹ Војвода Мишић није био само „тумач“ рата, он је био његов филозоф и пророк. Колико је његова пророчка мисао стигла и до наших дана види се из реченице: „Али рат, у исто време, скида и лажну маску људске и државне величине, обелодањује њихову слабост и поквареност, и износи их у свој наготи њиховој.“⁴² За Мишића се не би могло рећи да је нарочито пазио на језик и терминологију, он их је више носио у себи као епско наслеђе предака и начин писања својих претходника.

³⁷ Станојло Стокић: *Рат и ратовање*, Београд, 1885, стр. 145.

³⁸ Петар Пешић: *Тактика*, I део, Београд, 1907, стр. 43.

³⁹ Живојин Р. Мишић, *Стратегија*, Београд, 1907, стр. 514.

⁴⁰ Исто, стр. 499.

⁴¹ Исто, стр. 539.

⁴² Исто, стр. 3.

Наша савремена војна мисао више се развијала у окриљу идеологије и политике, него што је била наклонена традиционалном развоју теорије ратне вјештине. Прекидањем веза с научним сазнањима и духовношћу наше старије војне литературе, ми смо прекинули и наставак њене културне надградње. Као посљедица тога, срушена је традиционална стилска и језичка конструкција, етичка и морална порука у теоријском излагању, па и сам садржај теорије ратне вјештине. Појавиле су се дугачке бесадржајне реченице, типични примјери политичког језика. Настале су произвољне и нејасне дефиниције, расточен је с муком обликовани терминолошки лексикон, те нестала велика духовна и етичка вриједност старије војне литературе. Преузети су из страних језика (нарочито руског) многи непотребни термини и језички облици (армија, десант, бојев), потпуно је запостављено језичко стваралаштво у изградњи сопствене терминологије и створено безброј скраћеница, што је појава потпуно непозната нашој традиционалној војној науци. Неодговорност према језичкој култури захватила је све писце војне литературе, па и оне с највишим научним и академским звањима. Несхватљиво је да се читава војска једне државе од преко двадесет милиона становника звала *армијом* иако је *армија* била једна од њених формацијских јединица. Тешко је разумјети да се у тој истој војсци не разликује појам „ратна морнарица“ од појма „поморство“. Отуда се официри који су завршили Морнаричку војну академију називају „морнарички“ и „поморски“, иако поморске школе постоје само у грађанству и њихов се програм не може упоређивати с оним у Морнаричкој војној академији. Претјерана употреба страних израза, нарочито узетих из енглеског језика, показује да наши технички стручњаци нису у стању да их прилагоде нашем језику. Стари српски теоретичари нису говорили да се *Кокин магацин* уводи у наоружање, али јесу ако је било ријечи о Кркиној, Манлихеровој или Пибодијевој пушци.

У теорији ратне вјештине и свим документима који су за њу везани терминологија није проблем сам за себе. Првенствено, треба изградити културу писане ријечи и прихватити је као обавезу аутора који се јавно оглашавају – ниједан војни техничар не може да се изузме од те обавезе. Ако се може научити теорија ратне вјештине, може се научити и вјештина културног изражавања у њеном тумачењу. Истина је да то није лако, али није ни немогуће. Изворишта опште културе, која је основа за писменост у изражавању, треба да се налазе у наставним плановима и програмима. Наши стари војни теоретичари долазили су у војне школе с много мањом школском спремом него садашњи студенти војних академија. Ипак, успјели су да на српски језик преведу и пренесу све војне класике Европе 19. вијека. Од таквих официра постајали су министри (изван војске!), научници, књижевници и академици. Није без разлога својевремено записао велики Јован Цвијић: „Академија је наука желела указати своје признање целој српској војсци, награђујући оне њене врлине које спадају у домен Академије: научни дух и методе.“